

Ігор КОЦАН

доктор біологічних наук, професор,
ректор Східноєвропейського
національного університету імені
Лесі Українки (м. Луцьк)

Ключові слова: професійна підготовка вчителя, мотивованість, права дитини, психолого-педагогічна компетентність, інформаційна компетентність, ціннісна платформа педагогічної освіти.

Кожна країна зацікавлена в тому, щоб підготувати когорту таких учителів, які б не лише забезпечували кількісну реалізацію завдань обов'язкового навчання, а й підносили на значно вищий рівень освіченість і культуру її громадян. Здійснити професійну підготовку такого фахівця надзвичайно складно. На заваді стають об'єктивні і суб'єктивні чинники, породжені суспільними перетвореннями, технічними здобутками, стереотипами і формалізмом наявної системи професійної підготовки, мотивованістю і ціннісними орієнтаціями майбутніх педагогів. Існує необхідність детально розглянути ті проблеми, з якими стикається кожен вищий навчальний заклад, що здійснює підготовку педагогічних працівників, та поміркувати над пошуком орієнтирів оновлення такої підготовки. Здійснювати такі пошуки краще в товаристві однопідприємців, яким стала Асоціація ректорів педагогічних університетів Європи. Мета і завдання, яких прагне досягти ця поважна організація, переконують у важливості перспектив розвитку педагогічної освіти, що підтверджує розроблена Асоціацією Педагогічна Конституція Європи.

УДК 378.091.12.011.3-051 :37

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ: ПРОБЛЕМИ І ОРІЄНТИРИ

© Коцан І., 2013

світовому просторі вчительська професія належить до найбільш відповідальних. Саме з діяльності представників цього фаху розпочинається складний ланцюг основних взаємопов'язаних процесів, який схематично можна представити як: навчання і виховання дітей і молоді – якісна освіта – науковий і технічний прогрес – розвиток суспільства. І, власне, означений кінцевий результат значною мірою залежить від потенціалу першопоштовху: умінь, зусиль, здібностей та професіоналізму вчителя. А тому кожна країна зацікавлена в тому, щоб підготувати когорту таких учителів, які б не лише забезпечували кількісну реалізацію завдань обов'язкового навчання, а й підносили на значно вищий рівень освіченість і культуру її громадян. Здійснити професійну підготовку такого фахівця надзвичайно складно. На перешкоді стають об'єктивні і суб'єктивні чинники, породжені суспільними перетвореннями, технічними здобутками, стереотипами і формалізмом наявної системи професійної підготовки, мотивованістю і ціннісними орієнтаціями майбутніх педагогів. Це переплетення зовнішнього і внутрішнього, позитивного і негативного, активного та індивідуального призводить до ускладнень у здійсненні високоякісної педагогічної освіти.

Існує необхідність пильніше розглянути ті причини, які перешкоджають досягненню значних результатів у професійній підготовці вчителів та поміркувати над напружаними оптимізацією такої підготовки.

Розпочнемо з того, що учительська професія є однією з наймасовіших. Лише в загальноосвітніх школах України працює понад півмільйона педагогів. А якщо до цього долучити ще працівників дошкільних, позашкільних, професійних освітніх закладів, то можна уявити, якому великому загальному педагогічному підготовці необхідна педагогічна підготовка. Не секрет, що масове виробництво завжди негативно впливає на якість. Дійти до кожного майбутнього педагога, розпізнати його здібності чи слабкі сторони, знайти підходи для розвитку і підтримки, надати необхідні знання та уміння – складне завдання, яке постає перед кожним навчальним закладом, що здійснює підготовку педагогічних працівників. І для цього необхідне поєднання зусиль обох сторін: тих, хто навчається і тих, хто навчає.

Хто ж приходить здобувати вчительську професію? Давайце зауважимо відверто і прямо, що це надзвичайно різні за своїм інтелектуальним і педагогічним потенціалом студенти. Поряд із тими, хто прагне якомога швидше розпочати роботу з дітьми, часом трапляються і такі, що недостатньо мотивовані на подальшу педагогічну діяльність. Зумовлена така не зовсім втішна ситуація падінням престижу вчительської професії. Що далі прогресує суспільство, то більш оманливим виглядає ореол «світочу знань», який колись яснів над постаттю вчителя. Був час, коли повага людей до педагога компенсувала йому нестачу матеріальних благ. Учитель, що вирізнявся багатством знань, мав особливий авторитет серед учнів. Нині висока планка знань перестала бути гарантованим показником авторитетності педагога. Інформаційні засоби здатні у короткий термін задовольнити будь-які пізнавальні запити. Для цього лише потрібне чітке змістове спрямування, самі засоби й уміння ними користуватись. І тому у наш час засоби масової інформації, кіно, ре-

клама переважно формують образ учителя «недалекого», застандартизованого, з обмеженим колом інтересів. Поведінка вчителів, їхні вчинки широко обговорюються на телебаченні, в Інтернеті, пресі. Часто обговорення мають непривабливий і навіть негативний відтінок.

Недостатність престижності вчительської професії зумовлена і її низьким суспільним статусом, що виявляється у розмірі заробітної плати, трудомісткості навантаження, емоційному та психологічному напруженні. Цю ситуацію соціального престижу професії учителя доводиться спостерігати кожному учневі у процесі тривалого навчання в школі. І тому вибір вчительської професії випускниками школи здійснюється або за покликом серця або просто через можливість вступу до вищого навчального закладу, щоб отримати диплом. Усі ж, хто прагнуть престижного фаху чи блискавичної кар'єри, зазвичай оминають педагогічні спеціальності. Це і є однією з причин того, що серед учителів чоловіки є рідкістю.

Безумовно підняття престижу вчительської професії позитивно позначилося б і на процесі прийому до вищих навчальних закладів, і на якості підготовлених фахівців. Пошук моделей державної та громадської підтримки педагогічних працівників здійснюється в багатьох країнах світу. Це і статус держслужбовця, і зарплата, що відповідає рівню середнього класу, і позитивна громадська думка. За такої ситуації вчительські спеціальності стають конкурсними, а це дає можливість робити відбір найбільш мотивованих, здібних до педагогічної діяльності абітурієнтів.

А на разі ми маємо констатувати, що недостатня престижність вчительської професії зумовлює особливий контингент студентів. Це майбутні вчителі, надзвичайно віддані ідеалу педагога, який знає і любить дітей, здатний і прагне ділитися з учнями своїми здобутками, а також різні категорії байдужих до дитячих та педагогічних проблем.

Але за будь-яких обставин, здійснивши

набір студентів на вчительські спеціальності, вищий навчальний заклад покликаний докласти максимум зусиль, щоб перетворити кожного з них на професійного педагога. І на цьому шляху навчальний заклад очікує низка проблем і перепон.

Розпочинаються труднощі із наявністю чітких уявлень про те, яким має бути учитель-професіонал, якими якостями і компетентностями володіти. Вимоги до нього формують не лише державні документи, а й громадськість, батьки і навіть школярі. Держава, яка зацікавлена у суспільному прогресі, висуває доволі високі вимоги і загалом до загальноосвітньої школи, і до представників педагогічних професій, вважаючи їх еталоном знань, моральних чеснот, зразком громадянської зрілості та поведінки. Все це накладає відбиток на стандартах і змісті педагогічної підготовки. Вони є широкомасштабними, методологічно і теоретично перевантаженими.

Орієнтири ж громадськості, батьків і учнів спрямовані не лише на обізнаність, а на подолання упередженого ставлення учителів до учнів, несправедливого оцінювання їхніх знань, психологічного приниження школярів, неефективної взаємодії вчителів з батьками, браку порозуміння між ними. Комунікативна культура і компетентність, емпатія, толерантність є тими характеристиками, які потрібні кожному вчителю, щоб оптимально організувати власну професійну діяльність у середовищі школи та громади. Знаходження способів взаєморозуміння між педагогами та тими, кого вони навчають, є запорукою позитивних суспільних перетворень у період соціальної аномії та знецінення низки моральних принципів – порядності, доброти, відданості, взаємодопомоги тощо.

Сучасний учитель має свідомо йти на пріоритетність дотримання і захисту прав дитини. У цьому виявляється його гуманність, а гуманний педагог, прилучаючи дітей до знань, одночасно передає їм свій характер, постає перед ними як зразок людяності. «Мова йде про роль учителя – про світника і вихователя підростаючих поко-

ління, який, спадкоємно перейнявши естафету виховання від родин, батьків, дошкільних виховних закладів, продовжує цю благородну справу до межі входження людини в самостійне життя і творчість [1, 33]. Тому, якою б застарілою не видавалась ідея гуманізму на тлі швидкоплинних технічних і суспільних перетворень, все ж це є та цінність, без якої людство просто не здатне існувати і прогресувати. Навчити не формальному, а глибинному розумінню прав дитини, як найважливішого споживача, а певною мірою і замовника діяльності педагога – надзвичайно складне і відповідальне завдання у професійній підготовці майбутнього педагога. Повагою і емпатійністю мають бути сповнені взаємини між педагогом і школярем. І це в складній ситуації поліетнічності, поліконфесійності, соціальної диференціації та різних інтелектуальних можливостей і обдарувань кожного окремо взятого школяра. Формування переконань, що жоден із учнів, незалежно від походження чи успішності, не може бути ущемлений у своїх правах, розпочинається в період професійної підготовки. Лише таке ставлення до школяра здатне перетворити його на людину, сповнену гідності. Об'єкт майбутнього педагогічного впливу має бути «олюднений», природний, а не заформалізований чи замінений педагогічними поняттями та термінами. Сучасний учитель має бути підготовлений до сприйняття школяра не тільки як об'єкта, але і суб'єкта педагогічної діяльності, бо той здатний виконувати таку роль не тільки щодо себе, а й щодо однолітків і товаришів. Найголовніше розглядати в учневі людину, яка з віком постійно змінюється, має власні особливості, специфіку розвитку (обдарованість, девіантність тощо) і здатна швидко відзеркалювати зміни в суспільстві. Є очевидним, що сучасні діти швидше за дорослих засвоюють технологічні та інформаційні досягнення, що робить їх більш мобільними та відкритими до загального світового процесу глобалізації та формування ціннісних орієнтацій. Саме задля пізнання школяра в усіх його можливих характеристиках і аспектах

поведінки під час професійної підготовки вчителя має бути максимально представлений її психолого-педагогічний складник. Така психолого-педагогічна компетентність може стати основою, на якій поєднуються інші необхідні педагогові компетентності і якості.

Педагог має орієнтуватися в конкретній навчальній і виховній ситуації, враховувати особливості розвитку школяра, дитячої і підліткової субкультури тощо. Все це накладає відбиток на вимоги до інформаційної та адаптивної компетентності педагога, умінь використання новітніх інформаційних технологій. Минув час домінування вербальних методів навчання. Просте словесне передавання початкової інформації не здатне зацікавити сучасного школяра. Учитель, який приходить до школи після закінчення вищого навчального закладу, має досконало володіти інноваційними технологіями на основі електронних ресурсів, інтерактивними способами навчання, ситуативними та проєктивними методиками [3, 42]. А це не так просто здійснити в умовах недостатньої комп'ютеризації та матеріального забезпечення навчального процесу у вищих навчальних закладах. Окрім того, представники педагогічних спеціальностей, не маючи достатніх матеріальних статків, часто опиняються у ситуації «цифрового розриву» з учнями.

Така ситуація потребує кардинальних змін. Бо власне інформаційна компетентність учителя, володіння сучасною комп'ютерною технікою дає йому можливість компенсувати важливу нещодавно функцію прямого передавання готових знань. За таких умов педагог перетворюється на організатора пізнавальної діяльності школярів. Він навчає їх цілеспрямовано шукати інформацію в Інтернет-мережі та друкованих джерелах, опрацьовувати, узагальнювати, систематизувати і перетворювати у знання. І це привабливо та актуально для учнів. Вони перестають сприймати школу як щось рутинне і закостеніле. А отже і зростає результативність навчання.

Інформаційна компетентність учителя, своєю чергою, формує здатність і вміння навчатися і вдосконалюватися протягом усього життя. Відомо, що в період бурхливих інформаційних революцій понад 30 % знань, які доведеться викладати вчителів, у наш час фактично іще не існують. Допомогти у виробленні вмінь здобувати знання має належно організована самостійна навчальна робота студентів. На заваді цьому часто стають перевантаження студентів обов'язковими навчальними заняттями, а також відсутність електронних засобів, підручників та навчальних посібників, якісних інструктивно-методичних матеріалів до семінарських, практичних і лабораторних занять, веб-квестів тощо. Власне з підготовки вчителя слід розпочати запровадження індивідуальної системи навчання, яка практикується у світовому і європейському освітньому просторі. Випробування такого способу навчання, коли студент фактично перетворюється на активного суб'єкта організації власного навчання, дає йому можливість набути необхідних навичок організатора процесу учіння школярів.

Безумовно, усі необхідні сучасному вчителю компетентності мають доповнюватися високим рівнем креативності. Творчість учителя – це особлива педагогічна творчість, яка має власного адресата. Все, що інноваційно робить педагог, спрямоване на те, щоб допомогти дітям зрозуміти сутність знань, умінь, дій, поведінки, всього того, що їм потрібно пізнати чи відтворити. Креативність учителя надихає учнів на власні творчі знахідки. Вона спонукає дітей до розкутості у судженнях, самостійності та дивергентності мислення.

Компетентності і якості майбутнього учителя не здатні формуватися поза міжособистісними контактами з учнями та поза шкільним середовищем. Тривалість практичної підготовки безпосередньо впливає на психолого-педагогічну та методичну обізнаність, комунікативні якості студента. Під час практики він переконується у власних можливостях і компетентностях, отри-

мує задоволення від перших успіхів і починає аналізувати невдачі. Очевидним є і той факт, що практика спонукає до навчальної діяльності навіть тих студентів, які не особливо прагнуть в подальшому працювати вчителями. Це зумовлене яскравим виявом важливості педагогічної освіти. Під час практики студенти переконуються в тому, що робота з дітьми – це запит повсякденного життя. Уміння контактувати з дітьми можуть знадобитись у власній сім'ї, у навколишньому середовищі.

Хоча за сучасними стандартами педагогічної підготовки питома вага практик має тенденцію до зростання, все ж загалом їхня кількість недостатня. За відсутності належної оплати методистам, кращі загальноосвітні школи, а особливо гімназії, ліцеї часто відмовляються бути базами практик. Вітчизняним вищим навчальним закладам варто було б вивчити і запозичити досвід двофазової педагогічної підготовки, який практикують деякі європейські країни [2; 4]. За цієї моделі загальноосвітня, спеціальна і теоретична психолого-педагогічна підготовка здійснюється у вищому навчальному закладі. А друга (практична) фаза – переноситься до школи та спеціальних регіональних центрів. Там студенти протягом навчального року не тільки практикуються в навчальній і виховній діяльності, а й обговорюють її результати з учителями, методистами та представниками вищого навчального закладу. З одного боку, праця помічниками вчителя зобов'язує студентів відповідально ставитись до виконання професійних функцій. А з іншого – школа сприймає таких практикантів як власних працівників, які мають працювати за традиційно встановленими правилами. Лише після проходження такої тривалої педагогічної практики й атестації студенти отримують диплом учителя.

Торкаючись зарубіжного досвіду, варто зупинитись на можливостях багатопрофільної підготовки педагогів. У багатьох країнах студентам не лише дозволяється, а й рекомендується одночасна професійна підготовка за декількома вчительськи-

ми спеціальностями. Це є дуже актуальним для підготовки вчителів для сучасних вітчизняних сільських шкіл, які переважно є некомплектними і не можуть забезпечити педагога повним навчальним навантаженням з окремої навчальної дисципліни. У цьому плані бажано було б надати вищим навчальним закладам автономію у варіації поєднання спеціальностей і спеціалізацій, зважаючи на потреби регіону.

Отже, в сучасних умовах педагогічна підготовка має переорієнтуватись на формування вільної, енергійної і незалежної особистості вчителя, здатної діяти в швидкозмінних умовах і бути взірцем для учнів. Авторитет сучасного вчителя значною мірою залежить не від суми знань, які він опанував, а від того, які пріоритети визначив у своїй діяльності. Вони мають бути гуманістичними та орієнтованими на особистість учня.

Підготовка вчителів має орієнтуватись на діяльнісні та інноваційні методи роботи в школі, на часткову чи повну відмову від старих методів. Слід стимулювати під час навчання у вищих навчальних закладах уміння і бажання майбутніх учителів застосовувати всі новітні засоби трансляції інформації. Необхідно глибоко осучаснити курси психології та педагогіки на основі використання наукових досягнень.

Усе попередньо сказане свідчить про проблеми, з якими стикається кожен вищий навчальний заклад, що здійснює підготовку педагогічних працівників та шукає орієнтири оновлення такої підготовки. Безумовно, здійснювати такі пошуки краще в товаристві однодумців. Саме тому з особливим ентузіазмом ми сприйняли таку подію, як створення Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи. Мета і завдання, яких прагне досягти ця поважна організація, переконають у важливих перспективах розвитку педагогічної освіти.

Особливе місце в діяльності Асоціації ректорів посідає розробка Педагогічної Конституції Європи. Підготовлений спільно вченими України, Литви і Німеччини документ стосується важливої проблеми

пошуку єдиної ціннісної та методологічної платформи підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI ст. Конституція охоплює основні параметри педагогічної освіти, як то принципи її розвитку, зміст, умови, очікувані результати реалізації. Автори впоралися з доволі непростим завданням – віднайти спільні європейські засади складної архітектури професійної підготовки педагога. Хоча, з одного боку, воно спрощене процесами інтеграції та глобалізації, тобто подібністю проблем, з якими стикаються європейські країни в освітньому просторі, але з іншого – національні особливості зумовлюють необхідність віднаходити у спільних документах найважливіші, стратегічні точки дотику.

Безумовно, однією з головних позицій документу є узгодження ціннісної платформи педагогічної освіти. Вона викристалізувалась із тих цінностей, які формувались у процесі розвитку європейської цивілізації: людиноцентризмі, толерантності, демократії, миролюбстві, екологічній безпеці, правах людини і солідарності.

Якщо такі цінності стануть основою змістової підготовки вчителів європейських країн, то ті будуть здатними працювати в реаліях глобального і полікультурного світу з його не тільки позитивними виявами, а й негативними викликами, екологічними катаклізмами. Підготовлений на такій ціннісній основі новий учитель не зможе дивитись на іншого як на «ворога»; буде сповнений толерантності, зваженості і миролюбності, матиме екологічний світогляд, поважатиме права іншої людини, демократію і солідарність. І найголовніше те, що, дотримуючись цих цінностей, він буде демонструвати і передавати їх учням.

Таким же вагомим положенням Конституції є визначення основних компетенцій європейського вчителя. Сконцентровано й аргументовано в документі наведений перелік таких компетенцій: інформаційна; адаптивна; комунікативна; комунікація іноземними мовами; здатність навчатися протягом життя; науково-дослідна. Опанування таких компетенцій дасть можли-

вість учителю успішно виконувати функціональні обов'язки.

Але тут доречно зауважити, що визначені у документі спільні для професійної підготовки вчителя цінності та компетенції насправді можуть стати кроком до розроблення педагогічних європейських стандартів. На тлі створення європейського освітнього простору та процесів, зумовлених підписанням Болонської декларації, такі кроки є актуальними і прогресивними.

У педагогічній підготовці європейських країн є багато спільних рис. Зокрема обов'язкове поєднання загальноосвітньої, спеціальної, психолого-педагогічної та практичної підготовки. Якщо ж запровадити і спільні змістові орієнтири, якими є загальноєвропейські цінності і компетенції, то це уможливить взаємообміни між педагогічними закладами Європи та України. А це позитивно вплине на мобільність майбутніх учителів, дасть їм змогу паралельно отримувати дипломи європейського зразка та удосконалювати компетентності комунікацій іноземними мовами. Цим самим розшириться світосприймання українських студентів, розуміння і пропагування європейських норм життя.

На стандартизацію педагогічної підготовки спрямована і запропонована в Конституції система педагогічних практик. Автори передбачили модернізацію педпрактик. Зокрема проведення їх передбачається в навчальних закладах, на сучасних підприємствах і в організаціях різних галузей господарства, освіти, охорони здоров'я, культури, торгівлі і державного управління. Практики мають бути безперервними. Особлива роль у забезпеченні безперервності відводиться громадянській, волонтерській практиці майбутніх педагогів. Головна мета такої практики – ввести майбутнього фахівця в систему соціальних відносин, запобігти формуванню в учителя «споглядального» ставлення до життя, виробляти активну громадянську позицію та громадянські якості.

Окрім того, під час практичної підготовки майбутнього вчителя запропоновано по-

слідовно впроваджувати такі види практик: ознайомча; культурологічна; виховна; навчальна; переддипломна (предметна).

Загалом значення Педагогічної Конституції Європи полягає в тому, що вона здат-

на навколо закладених в ній ідей педагогічної підготовки та перспектив розвитку нового вчителя об'єднати всю педагогічну європейську спільноту, надихнути на втілення цих ідей у життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В. П.** Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття / В. П. Андрущенко // Європейські педагогічні студії. – Вип. 1–2. – 2012. – С. 27–39.
2. **Гайжугис А.** Традиционные и новые модели подготовки учителей / Альгирдас Гайжугис // Европейские педагогические студии. – Вип. 1–2. – 2012. – С. 49–55.
3. **Матросов В. Л.** Проблемы подготовки педагогических кадров в современных условиях / В. Л. Матросов // Европейские педагогические студии. – Вип. 1–2. – 2012. – С. 40–48.
4. **Ровба Е. А.** Межкультурное и региональное образование и его роль в профессиональном становлении выпускника высшей школы в XXI веке / Е. А. Ровба // Европейские педагогические студии. – Вип. 1–2. – 2012. – С. 70–75.

CITED LITERATURE

1. **Andrushchenko V.** The problem of forming of a new teacher for the united Europe of XXI century / V. Andrushchenko // European pedagogical studios. – Issue 1–2. – 2012. – P. 27–39.
2. **Haizhutis A.** Traditional and new models of teacher training / Alhirdas Haizhutis // European pedagogical studios. – Issue 1–2. – 2012. – P. 49–55.
3. **Matrosov V.** Problems of training teachers in modern conditions / V. Matrosov // European pedagogical studios. – Issue 1–2. – 2012. – P. 40–48.
4. **Rovba Y.** . Cross-cultural and regional education and its role in the professional development of high school graduates in the XXI century / Y. Rovba // European pedagogical studios. – Issue 1–2. – 2012. – P. 70–75.

WWW.PEDPRESA.COM

- Важливі нормативні документи та всі аспекти освітньої політики, думки фахових освітян і позиції батьків, наукові досягнення та проблеми наукового середовища, питання здоров'я педагогів і учнів, психологія і педагогіка – **ВСЕ ЦЕ І БАГАТО ІНШОГО ВІДНИНІ ЗІБРАНО НА ОДНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ РЕСУРСІ**
- Можливість **ONLINE-ПЕРЕДПЛАТИ НА ФАХОВІ ВИДАННЯ**
  - Унікальна докладна **БАЗА ВСІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**
  - Найповніша новинна стрічка подій, **ЩО СТОСУЮТЬСЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ**